

חוברת לימוד והגות

וישלה

12 שאלות לשאול סביב שולחן השבת

שתיים־עשרה שאלות מתוך שיעורו של הרב רפאל בניזרי "וישלה":
מיעקב לישראל": מדוע אברהם לעולם אינו נקרא עוד אברם, ואילו יעקב
נשאר יעקב גם כשהוא נעשה ישראל. האלילים שטומנים במקום לשבור
אותם, רחל הקבורה בדרך, בית שנשאר בן שנים־עשר — והמלכות,
המתחילה ביוסף.

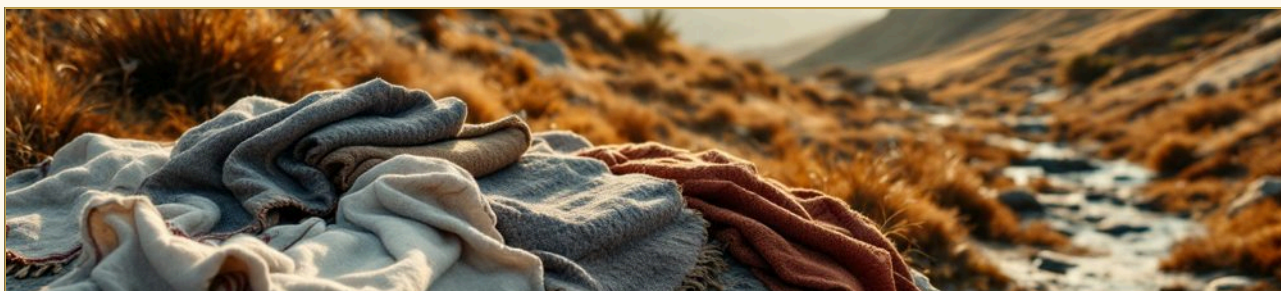

הרב רפאל בניזרי

תוכן הנושאים

נושאים להגות ושאלות לשיחה סביב שולחן פרשת וישלח

01	בגדי הגלות
02	לטמון את האלילים במקום לשבור אותם
03	כבוד האומות
04	דבורה, מינקת רבקה
05	שם שניתן בלשון עתיד
06	בן אוני, בן ימין
07	קבורה בדרך
08	ראובן ויצועי אביו
09	חברון, קרית הארבע
10	עקבו של עשו
11	לילה לפני כל שחר
12	מלך מקרב אחיך

הצגה

יעקב נדר לבנות מזבח אם ישוב בשלום. הכתוב מזכיר לו את חובתו: קום עלה בית אל. אבל לפני שהוא בונה, הוא מבקש מבני ביתו להסיר את אלהי הנכר ולהחליף את שמלותיהם.

השאלה

מה יש להשאיר מאחור כדי להתחיל חיים חדשים בארצנו?

התשובה

"הסרו את אלהי הנכר אשר בתכם והטהרו והחליפו שמלתיכם" (בראשית לה, ב); "לא אל הענה אתי ביום צרתי" (בראשית לה, ג).
המזבח הזה אינו רק אות של הכרת תודה: עליו להקרין את חסדי ההשגחה שליוותה את יעקב לאורך כל דרכו. אבל תמיד, נרצה או לא נרצה, נושאים עמנו משהו מן ההרגלים, המנהגים והתרבויות שבתוכם חיינו — עקרונות מסוימים, מנהגים מסוימים.
אל לנו לבוא לארץ ישראל כשאנו מייבאים את כל זה ומסתגרים בו. אז לא עשינו דבר: רק העברנו את הגלות לארץ ישראל. את כל האופנות האלה, את כל דרכי ההתנהגות האלה, צריך לנסות לשנות כדי להיפתח לאורח חיים חדש.
כי יום הצרה הוא המוליד של גאולה חדשה. צריך לאפשר להתחדשות הזאת לפרוח — אבל לשם כך יש להיפטר קודם מבגדי הגלות.

מסקנת הרב

אם כך, לא עשינו דבר: רק העברנו את הגלות לארץ ישראל.

לקח לשולחן

אילו הרגלים הבאנו ממקום אחר — מארץ, מסביבה, מתקופה — בלי לשאול את עצמנו אם הם דומים לנו? איזה מהם היינו משנים כדי להתחיל משהו חדש?

לטמון את האלילים במקום לשבור אותם

הצגה

בני ביתו מוסרים ליעקב את אלהי הנכר. הוא אינו שורף אותם, אינו משליכם לים: הוא טמן אותם תחת האלה, ליד שכם.

השאלה

מדוע לקבור אלילים במקום להשמידם – ומה לעשות במה שמביאים עמנו מן הגלות?

התשובה

"ויטמן אתם יעקב תחת האלה אשר עם שכם" (בראשית לה, ד); הענבים, הרימונים והתאנים (במדבר יג, כג).

האלים האלה הם עקרונות, מנהגים, דרכי עשייה. האם אפשר באמת לטאטא הכול? לא: יש להפוך אותם. יש בכל תרבות, בכל גלות, ניצוצות של קדושה שיש להעלותם. לכן טומנים אותם באדמה, שהיא אמצעי של סינון, של גידול ושל צמיחה חדשה.

נזכור מה הביאו המרגלים מארץ ישראל: שלושה פירות. הענב, שיש בו חרצן שיש להיפטר ממנו — אבל זהירות שלא להשמיד את הנבט: בונים על החורבות. הרימון, שבו הפעם אוכלים את הגרעין וזורקים את הקליפה. והתאנה, שאין בה עוד גלעין כלל, שבה הכול נאכל.

אלה הם שלבי החיים: תחילה להפיק את עיקר הפרי, אחר כך לעשות את גרעינו עצמו למזון, כדי להגיע לבסוף אל הפרי שבו הכול נאכל.

מסקנת הרב

אין מבטלים דבר, אין מוחקים את הדברים: יש בכל תרבות, בכל גלות, ניצוצות של קדושה שיש להעלותם.

לקח לשולחן

כולנו הבאנו ממקומות אחרים הרגלים שאיננו מעזים לא לשמור ולא לקרוא להם בשמם. מה יבא כל אחד לביתו ומעולם לא המיר? ואיזה ניצוץ, במה שאנו בונים לו, ראוי שננאל?

הצגה

אחרי ההחלטה הזאת מציין הכתוב: חתת אלקים נפלה על הערים מסביב, ולא רדפו אחרי בני יעקב. בעיני הרב, הפרט הזה נושא מסר לכל הדורות.

השאלה

מתי מכבדות האומות את ישראל: כשהוא דומה להן, או כשהוא עצמו?

התשובה

"ויהי חתת אלקים על הערים אשר סביבותיהם, ולא רדפו אחרי בני יעקב" (בראשית לה, ה).

רודפים את בני ישראל רק כשהם מנסים לחקות את העמים האחרים, לחיות כמו שאר האומות, להעתיק את אורחות חייהן עד ליעדם החדש, הארץ המובטחת.

עיקרה של ארץ ישראל הוא להימלט מן החיים הזרים האלה, מן התרבויות האחרות, מדרכי הציוויליזציה האחרות. המסר כאן, נרצה או לא נרצה: נוכה בכבוד האומות כשנהיה אנחנו עצמנו, כשנחיל על ארץ ישראל את אורח החיים המיוחד לה.

אז בונה יעקב את המזבח וקורא למקום בשם הקב"ה, במקום שבו נגלה אליו ה' בברחו מפני אכיו.

מסקנת הרב

נוכה בכבוד האומות כשנהיה אנחנו עצמנו.

לקח לשולחן

באילו מצבים אנו מנסים להידמות לאחרים כדי שיקבלו אותנו? ומתי זכינו לכבוד דווקא משום שנשארו אנחנו עצמנו?

הצגה

באמצע הסיפור, פסוק קצר: ותמת דבורה מינקת רבקה, ותקבר תחת האלון. איש לא דיבר עליה עד כה. מדוע לחלוק לה כבוד כאן?

השאלה

מדוע מותה של מינקת שלא ידענו עליה דבר מוצא את מקומו ברגע שיבתו של יעקב?

התשובה

"ותמת דבורה מינקת רבקה, ותקבר מתחת לבית אל תחת האלון" (בראשית לה, ח).

היא שעיצבה את רבקה, שחינכה אותה, שליוותה אותה כל חייה. והנשים האלה התחנכו בבית נחור, כלומר בדרך האפשרית האחרת. או שהולכים לארץ ישראל כדי לייסד בה חברה שתהיה מוקד מבטן של האומות; או שסבורים שאין צורך בארץ ובאומה, שאנו אור לגויים ושיש להישאר מעורבים בהם כדי להפיץ טוב יותר את אמונותינו.

אברהם בחר לבנו אישה שהתחנכה בסביבה הזאת. וכשם שטמנו את הרעיונות הזרים, טומנים גם את המינקת שנשאה אותם.

ואכן, כשמאחלים הצלחה לזוג נישאים, אין מזכירים לא את שרה ולא את רבקה, אלא את רחל ולאחיה. ובלהה חלפה, שליוו אותן, נקלטו בבית יעקב: ילדיהן הם חלק מן השבטים ומשלימים אותם.

לקח לשולחן

מי עיצב אותנו בלי שמדברים עליו לעולם — מטפלת, סבתא, מורה? מה אנו חייבים לו, ומה אנו בוחרים לשמור ממנו?

הצגה

המלאך כבר נתן ליעקב את השם ישראל. בבית אל ה' עצמו מאשר זאת: ישראל יהיה שמך. אבל הפועל בלשון עתיד — ויעקב לעולם אינו מאבד את שמו הראשון.

השאלה

מדוע אברם ושרי משנים את שמם לצמיתות, ואילו ישראל אינו מוחק לעולם את יעקב?

התשובה

"לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך" (בראשית לה, י); "כל הקורא לאברהם אברם עובר" (ברכות יג, א).

כשה' שינה את שם אברם לאברהם ואת שם שרי לשרה, השינוי היה סופי: לעולם לא יוכלו עוד לקרוא להם אחרת, וזה נעשה הלכה. ליעקב — לא. יעקב נשאר הממד הארצי; ישראל הוא ממד רוחני כולו.

לכן ההבטחה בלשון עתיד. ודאי שתצטרך להיאבק, לנקוט תחבולה כדי להשיג את מה שאתה רוצה בחיך, כי תהיה מוקף באנשים שירצו לרוקן אותך מתוכך. אבל השם שאליו תשאף הוא ישראל: בו תפרה ותרבה, בו תשכנע את העמים האחרים, בו תוכל למשול.

מיד אחר כך ה', שעד אז הלך עמו בדרכו — כי יעקב, כמו אברהם, הוא מרכבה לשכינה — מסתלק ומניח לו לפעול. יעקב מציב מצבה וקורא למקום בית אל: זה שמה הראשון של ארץ ישראל, כפי שהוא חונך אותה.

מסקנת הרב

לא תאבד את השם יעקב, אבל תשאף תמיד להגשים את עצמך כישראל.

לקח לשולחן

לכולנו יש שם שאחרים נותנים לנו ושם שאליו אנו שואפים. יאמר כל אחד איך היה נראה ה"ישראל" שלו — מה היה אילו לא היה צריך עוד לנהוג בתחבולות. ומה מפריד אותו ממנו, בפועל?

הצגה

רחל מתה בלדתה את בנה השני, בקצה הארץ. היא קוראת לו בן אוני, בן צערי; אביו קורא לו בנימין, בן ימין.

השאלה

מדוע בנימין, הבן היחיד שנולד בארץ ישראל, נושא שני שמות מנוגדים?

התשובה

"ותקרא שמו בן אוני, ואביו קרא לו בנימין" (בראשית לה, יח); "בבקר יאכל עד ולערב יחלק שלל" (בראשית מט, כז).

כשנולד לה יוסף, ביקשה רחל שהבן הזה ימשך בבן אחר. האחר הזה נולד בקצה ארץ ישראל. לכן בנימין הוא שכנו הקרוב של יהודה ומשען מלכותו: הוא שנולד בארץ, הוא שיכול להצדיק בגופו, בלידתו, את זהותה של ארץ ישראל, ובנחלתו נמצאים ירושלים והמקדש.

בהיוולדו בקצה, הוא מצד אחד על גבול הגלות, ומצד אחר בתוך קדושת הארץ: מצד אחד חול, ומצד אחר קודש. בן צערי, משום שהוא יחוס מאם; בן ימין, זה שאביו יישען עליו מעתה.

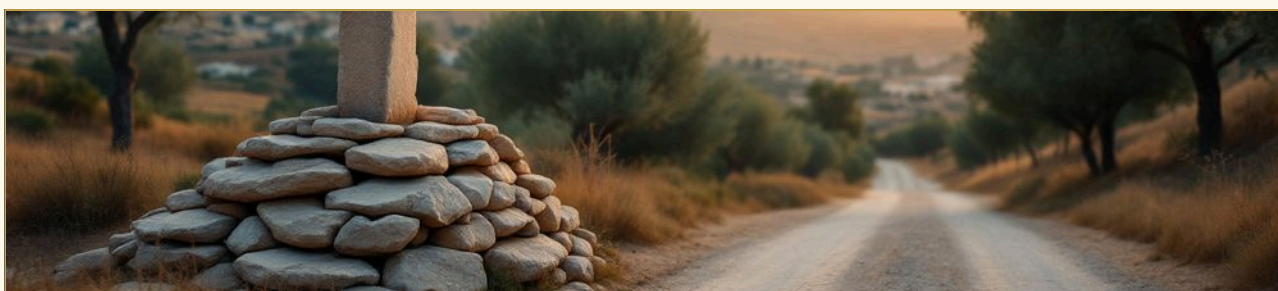
ברכתו אומרת זאת: בבוקר הוא בונה את המקדש, בערב הוא מחלק את פירותיו. יעקב רואה בו את השלמת זרעו.

מסקנת הרב

בנימין הוא המחיר של מוות בעבור הביאה הזאת; והוא גם נקודת המוצא של חיים חדשים.

לקח לשולחן

בכל משפחה יש מי שנושא גם שם של צער וגם שם של התחלה חדשה. מי הוא אצלנו, והאם שמע זאת אי פעם? מאיזה צד — צער או ימין — אנו מביטים בו?

הצגה

רחל, האהובה, אינה קבורה ליד יעקב אלא בדרך אפרתה. משתתף שואל: האין מותה בכניסה לארץ מעין הקרבה?

השאלה

מדוע מתה רחל על סף הארץ, ואיזה מקום נשאר לבניה?

התשובה

"ותמת רחל, ותקבר בדרך אפרתה הוא בית לחם" (בראשית לה, יט).

אתה צודק שאתה מציין זאת, משיב הרב. יש מפרשים שאמרו שמותה של רחל היה מחויב בקצה ארץ ישראל: אסור היה שיעקב יבוא לארץ עם שתי נשים שהיו שתי אחיות.

רחל הקריבה את עצמה לאורך כל חייה. היא מעולם לא הבליטה את עצמה, חוץ מאשר כדי לתבוע ילד; היא נשארה סבילה, אהבתה נשארה פנימית, בלתי מובעת — וחז"ל באו אליה במעט טענות על כך, אף שתמיד הוכירו אותה לפני לאה.

ליוסף ולבנימין יהיה לכן תפקיד שני. שני אין פירושו זוטר: הם המשען, התמיכה של ישות ישראל ושל המקדש. אבל בשום שלב לא יהיו הגורמים המכריעים בתולדות העם, כדי שלא לקדש את נישואיו השניים של יעקב עם אחות.

מסקנת הרב

היא שדואגת לעתיד כל ילדיה, להשבת כל ילדיה.

לקח לשולחן

רחל אהבה בלי לומר. מי סביבנו אוהב כך, בשתיקה? ולמי עלינו לומר, השבוע, את מה שאנו שומרים בפנים?

הצגה

אחרי מות רחל, יעקב מעמיד את מיטתו באוהל בלהה. ראובן, בנה הראשון של לאה, מגן על כבוד אמו ומזיז את מיטת אביו. התורה משתמשת במילים קשות מאוד.

השאלה

האם יש להוציא מן המשפחה את מי שחטא חטא חמור כלפי אביו?

התשובה

"וישמע ישראל. ויהיו בני יעקב שנים עשר" (בראשית לה, כב).

התורה מגנה את ההתערבות הזאת בחייו האינטימיים של האב, עד כדי כך שהיא מדברת כאילו שכב ראובן עם פילגש אביו. "וישמע ישראל": כאן לשמוע פירושו להבין. הוא הבין את המסר, ואינו מגיב.

ובעיקר — הוא אינו מוציא את ראובן מבין ילדיו. לכן ממשיכה התורה מיד: ויהיו בני יעקב שנים עשר. דבר לא יערער את הבית הזה ולא יוציא אותו מאיזונו. הוא יישאר מה שהוא, עם מה שמטריד אותו מבפנים, עם האנשים האלה שאינם הולכים תמיד בדרך ההורים.

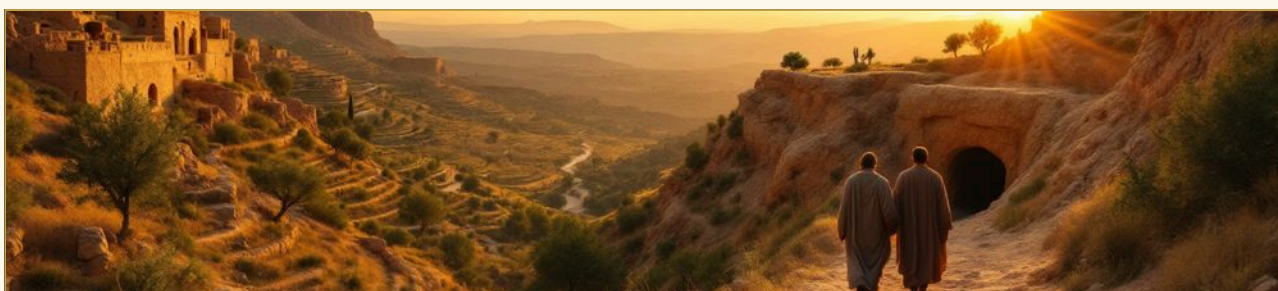
אבל הכלל הזה הוא שיוצר את מבנהו של ישראל, ואת נצחיותו.

מסקנת הרב

אין שום הצדקה, בשום רגע, להוציא מאן דהוא מבית ישראל.

לקח לשולחן

האם יש משהו שמשפחתנו הניחה בצד אחרי חטא? מה ידרש כדי שיימנה שוב בין ה"שנים־עשר"?

הצגה

יעקב מגיע סוף סוף אל אביו, לממרא, קרית הארבע, היא חברון. יצחק מסיים שם את חייו, ושני בניו, עשו ויעקב, קוברים אותו יחד.

השאלה

מה מציג יעקב לאביו בהגיעו ל"קרית הארבע"?

התשובה

"ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע הוא חברון" (בראשית לה, כז); "ויקברו אתו עשו ויעקב בניו" (בראשית לה, כט).

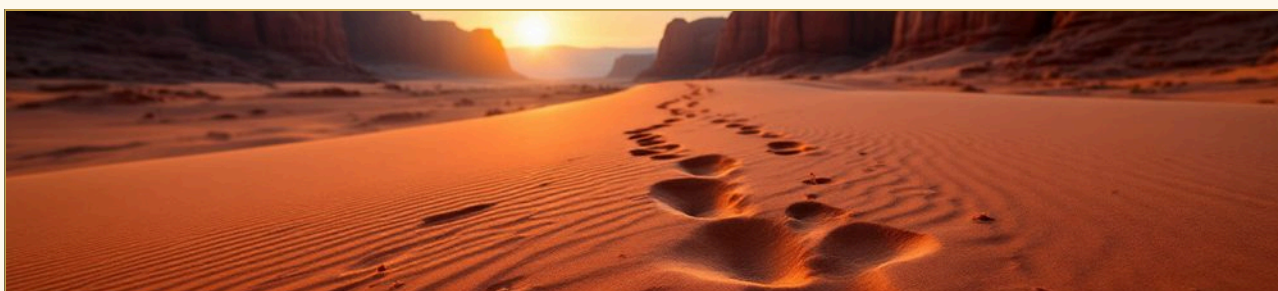
יצחק היה מידת הדין. מבנה אחר מציג לו בנו היום: המציאות החדשה של מורשת יעקב, המבנה החדש של העם היהודי.

מי הם הארבעה האלה? יש כמה הסברים. הרב בוחר ברמז לארבעת מרכיבי ההווה, המהות האלוקית, לארבע אותיות השם. חברון — היא מה שמחבר את הארבעה האלה.

ועשו נמצא שם, בהלוויה. כי גם עשו נשאר בן הקשור לאביו: את הכבוד שרחש לו, הוא שמר.

לקח לשולחן

כשאנו שבים אל הורינו אחרי שנים, מה חדש אנו מציגים להם? ואת האח הזה שהכול מבדיל בינינו — האם היינו יודעים לעמוד לצדו מולם?

הצגה

אחרי מות יצחק נותנת התורה את תולדות עשו, הוא אדום. בעיני הרב אין זה דף זר: עשו מעולם לא נעשה לנו זר.

השאלה

מדוע סיפורו של עשו נשאר סיפורנו, ועל מה נסוב הניגוד בין אדום לישראל?

התשובה

"וידו אחוזת בעקב עשו" (בראשית כה, כו); "ואלה תלדות עשו הוא אדום" (בראשית לו, א).

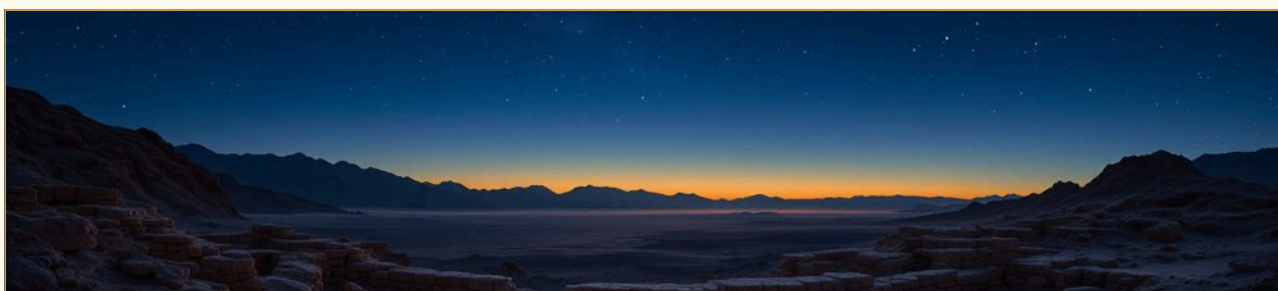
יעקב אחז בעקב עשו: הוא רצה ללכת אחריו בדרכו, אבל לא לגמרי. את העקב הזה, את עקבות עשו, הוא רצה לשמור לעצמו, ואנו שומרים אותם עד היום. עד ימות המשיח יהיה עימות אחרון, מאותו טבע כמו זה של יעקב ועשו, בין עם ישראל לעמי אדום.

חז"ל העמידו את ישמעאל בהמשכו של אדום ולא בהמשכו של ישראל: אדום הוא שנותן לו, בסופו של דבר, את ממשותו. גלות ישמעאל לא נמנתה בנפרד; גלות אדום עדיין עומדת, משום ששם יש אנטיחזה אמיתית.

הניגוד הזה הוא בין מה שמבינים ומקבלים בלי להפנים ובלי לקיים, לבין מה שמקיימים. הוא קיים אפילו בתוך עם ישראל. וישראל הוא קודם כול מייסד של עולם חדש, המתקיים במציאות של העולם הזה.

לקח לשולחן

מה הבנו וקיבלנו בלי לקיים לעולם? ומה אנו מקיימים בלי לנסות להבין? שכל אחד יבחר דוגמה אחת מכל סוג.

הצגה

ממש לפני סיפור יוסף, מונה התורה את המלכים שמלכו באדום לפני מלך מלך בישראל. המפרשים שאלו מה עושה כאן הרשימה הזאת.

השאלה

מדוע כל שלב חדש בהיסטוריה קודם לו פרק של חושך?

התשובה

"ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום לפני מלך מלך לבני ישראל" (בראשית לו, לא).

כשם שהתורה קדם לבריאת העולם, כך הגלות קדמה ללידת העם היהודי. כל פרק בהיסטוריה יפתח בחושך המציף את העולם ומצמצם אותו, כדי לקדם פרק חדש, עד השלב האחרון.

הזוהר אומר שהקטע הזה מלא סודות: הוא נושא אור, אבל איננו יודעים לחלץ אותו. צריך לדמיין עולם הבנוי על כל המידות — חסד, גבורה, תפארת, נצח, הוד, יסוד, מלכות — שהדעת מעטרת אותן. ולפעמים אנו שמים את הדגש על החסד ומתעלמים מן הגבורה, או להפך; מבנה החיים מאבד אז את איוונו ועובר שלבים של צל ואור.

עולמות נבנו ונחרבו משום שלא ציינו להרמוניה הזאת. לעולם יש קומת אדם: צריך שהזמן, המרחב והאדם יפנימו את המידות האלה.

מסקנת הרב

נתקדם מבירור לבירור עד הסוף, אבל בכל פעם יקדים לכך לילה של חושך, של יסורים.

לקח לשולחן

בחיי המשפחה שלנו, האם אנו שמים יותר מדי דגש על חסד בלי גבול, או על הדין? איזה "לילה" שעברנו יחד פתח לנו שלב חדש?

הצגה

רשימת מלכי אדום מסתיימת, ומתחיל סיפורו של יוסף. בעיני הרב אין זה מקרה: עם יוסף מופיעה בבית ישראל המילה מלוכה.

השאלה

היכן מתחילה מלוכות ישראל, היכן היא מסתיימת, ומדוע אי אפשר להיות תלוי במלך זר?

התשובה

"המלך תמלך עלינו?" (בראשית לז, ח); "מקרב אחיך תשים עליך מלך" (דברים יז, טו).

אצל יוסף מופיעה המילה "מלוכה", כשאחיו שואלים אותו אם הוא מתכוון למלוך עליהם. מושג המלוכה הנישא בשלדו של ישראל מתחיל אפוא ביוסף. אבל הוא אינו מסתיים בו: הוא נחתם בדוד ובמשיח בן דוד.

המלוכה הזאת עוברת דרך מלוכותם של מלכי האומות האחרות — מלכים שאינם מכירים זה את זה, שמוציאים זה את זה, שנלחמים זה בזה מלחמות ללא רחם. והתורה מצווה: מקרב אחיך תשים עליך מלך. אינך יכול להישאר תלוי במלך זר, בשלטון זר; עליך להיות אדון לעצמך.

בדרישה הזאת נחתם הפרק, ונסגר מסלולו של יעקב.

מסקנת הרב

אינך יכול להרשות לעצמך להישאר תלוי במלך זר, בשלטון זר.

לקח לשולחן

במי אנו עדיין תלויים כדי להחליט על חיינו: במבט, באופנה, בסמכות שאינה שלנו? היכן נוכל להיעשות מעט יותר אדונים לעצמנו?